

ЛИТЕРАТУРА

- Бельгард А.Л. (1950): Лесная растительность юго-востока УССР.- К.: КГУ. 1-264.
- Вергелес Ю.И. (1994): Орнитологические исследования на охраняемых природных территориях Харьковской области. - Мат-ли І-ї Конфер. молодих орнітологів України. Чернівці. 130-132.
- Зеров Д.К. (1938): Болота УРСР К.: АН УРСР. 1-258.
- Ларин И.В., Иванов А.Ф., П.П. и др. (1990) Луговодство и пастбищное хозяйство. Л.: Агропромиздат. 2-е изд. 1-600.
- Малі річки України. (1991): К.: Урожай. 1-296.
- Микитюк А.Ю. (сост.) (1995): ІВА Програма. Території, важные для сохранения видового разнообразия птиц: категории и критерии оценки. К.: УТОП. - 1-59.
- Надточий А.С. (1991): Материалы по экологии камышевок в Харьковской области. - Материалы 10-й Всес. орнитол. конференции. Минск: Наука і техніка. - 2 (2): 105-106.
- Надточий А.С., Кушнарєв І.О. (1994): Экология гнездования камышевок в среднем течении Северского Донца. - Птицы бассейна Северского Донца. Харьков. 2: 47-49.
- Одум Ю. (1986): Экология. М.:Мир.1: 1-328, 2: 1-376.
- Сытник К.М., Брайон А.В., Гордецкий А.В. (1987): Биосфера, экология, охрана природы: Справочное пособие. К.: Наук. думка. 1-524.
- Ткаченко А.А. (1987): Колониальные голенастые птицы Лесостепи Левобережной Украины: Автореферат дисс. ... канд. биол. наук. К. 1-18.
- Ткаченко А.А., Бондаревская Е.А. (1993): Причины смертности в колониях серых цапель на Харьковщине.- Птицы бассейна Северского Донца. Донецк: ДонГУ. 49-50.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Осычнюк В.В., Андриенко Т.Л. (1980): География растительности Украины. К.: Наук. думка. 1-288.
- Mikhalevich I., Serebryakov V., Grishchenko V. (1994) Atlas of breeding herons in Ukraine. - Bird Census News. 7 (1): 32-37.

ДО ЕКОЛОГІЇ ЖОВТОНОГОГО МАРТИНА У КАНІВСЬКОМУ ПРИДНІПРОВ'Ї

М.Н. Гаврилюк, В.М. Грищенко

Черкаський університет, Канівський заповідник

Жовтоногий мартин (*Larus cachinnans*) почав гніздитися на Дніпрі після створення каскаду водосховищ. Розселення його йшло ввєрх по течії від Чорного моря по мірі виникнення нових водоймищ. Канівське водосховище було останнім у Дніпровському каскаді, тому цей вид з'явився тут на гніздуванні навіть

пізніше, ніж на Київському, яке розташоване північніше. Колонія з 10 пар була знайдена у середині липня 1983 р. на піщаному острові поблизу греблі Канівської ГЕС (Клестов, Фесенко, 1990).

У 1990 р. 2 пари жовтоногих мартинів загніздилися на Зміїних островах Канівського заповідника, які знаходяться у південній частині Канівського водосховища поблизу м. Канева. Кілька пар гніздилися тут ще у 1992 р., після чого колонія перестала існувати.

У 1991 р. з'явилася нова колонія з 13 пар на бетонному хвилерізі Канівської ГЕС (Грищенко, Гаврилюк, 1992). Він має довжину близько 1 км, ширина у верхній частині 5 м. У 1991 р. мартини успішно вивели пташенят, незважаючи на відвідування хвилерізу людьми. Всього на крило піднялося 16 молодих птахів. У 1992 р. ця колонія нараховувала вже 24 гнізда, а в 1993 р. - 25. У 1994 р. відбувся різкий ріст чисельності: всього було виявлено 83 заселених гнізда. У 1995 р. чисельність колонії досягла 143 гнізд.

Початок весняної міграції жовтоногого мартина на Дніпрі в районі Канівського заповідника у 1987-1996 рр. спостерігався з 18.02 по 25.03, середня дата - 2.03 ($n = 10$, $SD = 11,9$). Міграція краще виражена після холодної і зтяжної зими, як це було у 1987 р.

На хвилерізі перші мартини з'являються відразу після сходу льоду ще в лютому - на початку березня. З настанням потепління приступають до будівництва гнізд. Спочатку влаштовуються гніздові ямки на нанесеній на хвилеріз землі. 6.03.1995 р. вже було знайдено 6 таких ямок. Раптові тривалі похолодання приводять до затримки будівництва гнізд, це спостерігалось у 1995 р. Перші гнізда влаштовуються у 2-3 декаді березня. Для їх будівництва птахи використовують рослинний матеріал, переважно стебла. У великій кількості зустрічаються енотера, стебла і листя очерету, різноманітні злаки. Лоток вистилається тонкими стебельцями. У гніздах можна знайти також водорості, зелені частини рослин, очиток їдкий, скерду, листя дерев. Інколи трапляються і матеріали антропогенного походження - поліетилен, магнітофонна плівка, шматки газет, фольга, великі тріски з дощок і т. п. Були відмічені випадки, коли лоток добудовувався птахами вже після відкладання першого яйця. Деякі гнізда взагалі зали-

Таблиця 1

Величина кладок жовтоногого мартина на хвилерізі Канівської ГЕС

Рік	n	Частка кладок в % (к-ть яєць)				Сер. вел. кладки
		1	2	3	4	
1993	23	4,4	30,4	65,2	0	2,60
1994	86	3,5	15,1	81,4	0	2,78
1995	142	15,6	26,0	57,0	1,4	2,44
Всього:	251	7,8±3,9	23,8±4,5	67,9±7,2	0,5±0,5	2,61±0,1

шаються без вистилки, і яйця відкладаються прямо на бетон. У такому разі вони мають багато дрібних тріщин. Частина гнізд достовірно будується на тих же місцях, що і в попередні роки. Це було виявлено шляхом мічення місць розташування гнізд. Відстань між сусідніми гніздами коливається від 1,3 до 50 м, але у більшості випадків становить 4-6 м.

Перші яйця з'являються в останніх числах березня - першій декаді квітня. Масова поява їх припадає на середину квітня. Відкладання яєць триває до початку травня, хоча окремі птахи можуть відкладати їх і до початку червня (можливо, повторні кладки).

У повній кладці як правило 3 яйця, рідше 1-2 (табл 1.). Кладки з 4 яйцями були знайдені лише раз - 8.05.1995 р. Причому 2 гнізда, що мали по 4 яйця, знаходилися за 3 м одне від одного.

Розміри та забарвлення яєць дуже варіюють. Основний тон їх частіше має відтінки від світло-зеленого до темно-коричневого, по ньому розкидані темно-коричневі або чорні поверхневі плями і крапки та глибокі фіолетові. Трапляються також голубі яйця. У 1995 р. частка яєць з зеленим основним тоном шкаралупи становила 70 %, коричневим - 30 %, голубим - 1,5 %.

Всього було проміряно 405 яєць з 155 кладок, параметри їх наводяться у таблиці 2. Розрахунки проводилися за загальноприйнятими формулами (Костин, 1977; Мянд, 1988). До них не включене одне яйце, яке мало розміри 57,7 x 48,5 мм. Була зважена суха шкаралупа 4 свіжонасиджених яєць. Вага її коливалась від 5,86 до 6,57 г, середнє значення - 6,09 г

Таблиця 2

Розміри яєць жовтоногого мартина в колонії біля м. Канева

Параметри яєць	M±m	lim	CV, %
Довжина, мм	70,9±0,2	61,8 - 80,5	3,2
Максимальний діаметр, мм	50,1±0,1	44,8 - 59,2	1,6
Об'єм, мл	91,0±0,4	68,0 - 120,3	7,6
Індекс заокругленості	70,8±0,2	61,4 - 89,4	3,4
Індекс видовженості	41,5±0,3	11,8 - 62,8	6,8

Розміри гнізд (n = 152) наводяться в таблиці 3.

Таблиця 3

Розміри гнізд жовтоногого мартина у колонії біля м. Канева (см)

Параметри гнізд	M±m	lim	CV, %
Діаметр гнізда	50,1±0,6	33,5 - 83,0	14,6
Висота гнізда	9,1±0,2	5,0 - 17,0	25,9
Діаметр лотка	25,0±0,2	21,5 - 29,0	7,3
Глибина лотка	5,7±0,1	4,0 - 9,0	16,2

Пташенята починають вилуплятися у перших числах травня (1.05.1994 р., 2.05.1995 р.), масове вилуплення припадає на середину цього місяця. Пуховики спочатку знаходяться біля гнізда і у випадку тривоги замирають у ньому або поблизу. Вже у віці кількох днів при наближенні людини вони спускаються у воду, хоча іноді намагаються ховатися на березі і у віці 2-3 тижнів.

Спроби літати пташенята роблять вже у першій декаді червня, тобто у віці 30-40 днів, а нормально літати починають у другій декаді. Після цього вони ще деякий час тримаються поблизу колонії, а тоді і молоді, і дорослі птахи залишають її.

Невдовзі після вильоту пташенят мартини утворюють велике скупчення - "клуб" - на намитій піщаній дамбі та острівці біля Зміїних островів. Птахи тримаються досить компактно на обмеженій ділянці. Пісок на ній повністю затоптаний лапами. 9.07.

1993 р. тут спостерігалось понад 100 птахів різного віку, з них 35-40 - цьогорічних.

Осінь міграція виражена слабо. У 1993 р. вона проходила у першій декаді листопада.

У теплі зими частина жовтоногих мартинів залишається на зимівлю. 6.01.1991 р. було обліковано близько 20 особин, 6.01.1994 р. - 35. Вдень вони розлітаються по 1-2 птахи по Дніпру, де нижче греблі ГЕС постійно є відкрита вода, на ночівлю збираються на край льоду біля електростанції. Така зимівля - дуже динамічне утворення. Кількість зимуючих мартинів залежить від погодних умов і може швидко змінюватись в разі раптових похолодань чи потеплінь. Так, у 1995 р. птахи трималися біля Канева лише до кінця грудня, до настання сильних і стійких морозів. При значному підвищенні температури може спостерігатися міграція мартинів з півдня. Наприклад, після різкого потепління 24.12.1995 р. відмічена зграя з 21 особини, яка летіла вверх по Дніпру. До цього часу біля Канева трималось лише від 5 до 10 зимуючих птахів.

Живляться жовтоногі мартини у період вигодовування пташенят майже виключно рибою. Про це можна судити з погадок і залишків їжі. У погадках часто зустрічаються глоткові зуби плітки, виявлені також густера, чехонь. 25.05.1994 р. в одному з гнізд знайдено 3 бурозубки, в іншому - 3 погадки з личинок бабок. У цей же день і 8.05.1995 р. було виявлено по одній полівці, 6.03.1995 р. - погадка з залишками рака. Крім того, мартини розорюють гнізда річкових крячків (*Sterna hirundo*), які гніздяться поруч на хвилерізі.

18.06.1995 р. під час спостережень за колонією тричі відмічалися спроби нападу на пташенят великої риби, ймовірно всього - щуки. Почувся сильний сплеск, через 3-4 секунди на цьому місці випірнуло пташеня. З голосними криками воно відчайдушно хлюпалося у воді. Це привело до паніки серед дорослих птахів, які з криками тривоги стали літати над ним. Тривога вщухла тільки тоді, коли пташеня опинилося на березі.

ЛІТЕРАТУРА

Грищенко В.М., Гаврилук М.Н. (1992): Нове місце гніздування мартини сріблястої на Середньому Дніпрі. - Беркут. 1: 89.

- Клестов Н.Л., Фесенко Г.В. (1990): Чайковые птицы водохранилищ Днепро-ского каскада. (Препр. АН УССР: Ин-т зоологии; 90.3). Киев. 1-50.
- Костин Ю.В. (1977): О методике ооморфологических исследований и унификации описаний оологических материалов. - Методики исслед. продуктивн. и структуры видов птиц в пределах их ареалов. Вильнюс: Мокслас. 14-22.
- Мянд Р. (1988): Внутрипопуляционная изменчивость птичьих яиц. Таллинн: Валгус. 1-194.

БИОТОПИЧЕСКОЕ РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ДЯТЛОВ В ЛЕСАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ ЧАСТИ МОЛДОВЫ

Т. Главан

Институт зоологии АН Молдовы

Целью проведенных нами исследований было определения численности и биотопического распределения дятлов в характерных для центральных Кодр свежих буковых и липово-ясеневых дубравах. Настоящий материал собран в северо-восточной части Центрально-Молдавской возвышенности на территории заповедника "Кодрий" в 1991-1992 гг. Учеты велись методом линейных трансектов (Равкин, Доброхотова, 1963; Щеголев, 1977). Общая длина стационарных маршрутов составила 20 км (8 - в буковых и 12 - в липово-ясеневых дубравах).

Липово-ясеневые дубравы представлены небольшими участками в средней части склонов западных и южных экспозиций. Основными породами являются дуб скальный (50-80 лет) и ясень (50-60). В состав древостоя входят также липа серебристая, ясень, клены (полевой и остролистый). Подлесок хорошо развит, его основу составляют кизил, лещина, боярышник. Буковые дубравы, эдификаторами которых являются дуб скальный (70-80 лет) и бук (70-90 лет), занимают верхние и средние части склонов северо-восточной и северо-западной экспозиций. Подлесок отсутствует. Компонентами древостоя являются липа серебристая, ясень, граб, дикая черешня.

Зимой в липово-ясеневой дубраве преобладает средний пестрый дятел (СПД - *Dendrocopos medius*), достигая плотности населения 17,2 (здесь и в дальнейшем плотность выражена в